

Opinionen kring nyhetsrapporteringen av terrordådet i Stockholm 2017

Jacob Sohlberg*

Vid dramatiska händelser uppstår ofta ett starkt informationsbehov (Sellnow & Seeger, 2013), vilket också skedde efter terrordådet i Stockholm. Det var alltså inte bara personal inom polisen, sjukvården och brandkåren som omedelbart sattes på prov i samband med dådet, utan också de journalister som är ansvariga för att allmänheten ska få snabb och tillförlitlig information. På många sätt verkar nyhetsmedierna ha skött uppgiften på ett tillfredsställande sätt då fakta fort spreds om att terrordådet ägt rum, men samtidigt förmedlades information som senare visade sig vara felaktig (se Odéns kapitel i denna bok). Exempelvis spreds rykten om skottlossning på Hötorget och Fridhemsplan (Treijns, 2017). Den motsättning som står mellan kvalitet och snabbhet sattes därmed i fokus i samband med dådet, och det framstår som att nyhetsmedierna gjort avkall på kvalitet i sin iver att hastigt

* Jacob Sohlberg är fil dr i statsvetenskap vid Göteborgs universitet.

sprida information (se Östlunds kapitel i denna bok).

Det är dock oklart vilka bedömningar allmänheten faktiskt gjorde av nyhetsmediernas rapportering och vilken roll ryktesspridningen hade för dessa omdömen. En möjlighet är att människor tyckte att nyhetsmedierna inledningsvis skötte sitt uppdrag ganska väl, men att de vid närmare eftertanke drog slutsatsen att bevakningen hade brister, och att då ryktesspridningen pekades ut som ett problem. Med andra ord kanske det krävs tid för att uppfatta specifika problem så som felaktig ryktesspridning. En annan möjlighet är att människor inte alls tyckte att nyhetsmedierna gjort ett dåligt jobb efter att ha tänkt igenom rapporteringen. Kanske förstår människor svårigheterna kring att rapportera vid dramatiska händelser och att ryktesspridningen här sågs som ett mindre problem. Syftet med detta kapitel är att reda ut hur det faktiskt såg ut. Frågor om förändring över tid kan besvaras tack vare att allmänhetens uppfattningar och åsikter mättes under flera dagar från och med den dag som terrordådet ägt rum.

Terrorattacker och förändrade uppfattningar

I samband med terroristattacker blir människor ofta känslomässiga, och dessa känslor påverkar i sin tur attityder och verklighetsuppfattningar. Exempelvis visar forskning kring reaktionerna efter den 11 september 2001 att oroliga människor i hög grad sökte efter ny information, utan att för den skull bli mer kunniga, medan arga individer sökte efter enkla lösningar på komplexa problem (Huddy, Feldman, Taber, & Lahav,

2005). En annan tendens i samband med dessa dåd är att människor ökar sitt stöd för politiska ledare och viktiga institutioner, någon som ibland omnämns som *rally-round-the-flag-effekter* (Baker & Oneal, 2001). Sammantaget visar denna forskning på att det är svårt att göra sansade bedömningar direkt i anslutning till dramatiska händelser.

Dock är det upphaussade läget temporärt; alltefter-som tiden går ger det okritiska förhållningssättet till institutioner vika (Jacobson, 2007). På ett liknande sätt diskuterar psykologisk forskning vad som händer när människor går från ett tankemönster som är automatiskt och snabbt till ett mer systematiskt och långsammare sätt. När man tänker snabbt brukar man förlita sig på enkla kognitiva genvägar som exempelvis statusen på personer som uttalar sig, men när man tänker mer systematiskt bryr man sig mindre om status, utan fokuserar på vad personer faktiskt säger (Eagly & Chaiken, 1993; Petty & Cacioppo, 1986).

Med tanke på ovanstående forskning är det möjligt att människor initialt bedömde nyhetsrapporteringen som god, men att de gav ett sämre omdöme efter att den första chocken lagt sig, då de haft möjlighet att tänka igenom rapporteringen mer utförligt. Som tidigare nämnts spreds felaktiga rykten i nyhetsmedierna, inklusive bland traditionella nyhetsmedier. Detta borde rimligtvis befolkningen ha märkt, men kanske inte inledningsvis när fokus mest låg på själva terror-attacken, utan snarare efteråt när man kunnat tänka igenom situationen mer ordentligt. Dessa förväntningar bildar en tänkt orsakskedja som illustreras av figur 1. Med andra ord undersöks om effekten av förlu-

pen tid från terrordådet förs vidare av uppfattningar om rykten, och om dessa i sin tur påverkar bedömningar av nyhetsmediernas rapportering. Ett annat sätt att uttrycka detta är att många av dem som fått tid att tänka över rapporteringen också betänker ryktes-spridningen, vilket i slutändan resulterar i att rapporteringen får ett sämre omdöme.

Figur 1. Påverkan på bedömningar av nyhetsmediernas rapportering kring terrordådet.



Opinionsmätning i samband med terrordådet

För att undersöka de möjliga sambanden i figur 1 används Medborgarpanelen vid LORE/SOM-institutet vid Göteborgs universitet där mer än 20 000 vuxna svenskar intervjuats online i anslutning till terrorattentatet. Anledningen att så många personer snabbt kunde kontaktas är att de redan tidigare var rekryterade till Medborgarpanelen (The Laboratory of Opinion Research, 2018).

Tre saker är särskilt viktiga att känna till om undersökningsdesignen. För det första, frågan som mäter allmänhetens uppfattning om rapporteringen ställdes på följande vis: "Hur tycker du att nyhetsmedierna har rapporterat om det misstänkta terrordådet?" Respondenterna fick sju svarsalternativ, från "Inte alls bra (1)" till "Mycket bra (7)". Denna variabel har kodats om

så att värden går från 0 till 1 i ökande grad av positiva omdömen.

För det andra, uppfattningar om rykten och felaktigheter mättes genom svaren på följande öppna fråga: ”Har du någon kommentar om nyhetsmediernas rapportering?” Utifrån svaren har en ny variabel skapats där kommentarer som innehåller något av orden (eller del av dem) ”rykte”, ”skott”, ”skjut” eller ”fel” har kodats som 1. Exempelvis har kommentaren ”Det spreds en del rykten om skottlossning som senare visade sig inte stämma” kodats som 1. För personer som inte nämnde något av orden har variabeln kodats som 0.

För det tredje, inbjudningarna till enkäten skickades ut i tre omgångar. Den första gruppen fick inbjudan den 7 april, den andra den 10 april och den tredje den 13 april. Slumpen avgjorde i vilken grupp man hamnade, vilket gör att designen blir experimentell. Tack vare slumpen blir det enda som skiljer grupperna åt att de fick utskicken på olika dagar och det är alltså det enda som kan påverka eventuellt effekt. Respondenterna kunde besvara enkäten fram till den 18 april. Tabell 1 visar när inbjudningarna gick ut och när respondenterna slutförde enkäten. Då det finns spridning i när individer besvarade enkäten är det möjligt att se om bedömningen av nyhetsmediernas rapportering förändrades över tid. Variabeln går från 0 (dagen då terrorattacken ägde rum) till 11. Den följande analysen utgår från en så kallad dummykodning av tidsvariabeln där referenskategori är dagen för terrorattacken (dag 0).

Tabell 1. Enkätutskick i tre omgångar och svarsdatum.

	Utskick 1	Utskick 2	Utskick 3	Totalt
7 april	3544	0	0	3544
8 april	1989	0	0	1989
9 april	783	0	0	783
10 april	629	3384	0	4013
11 april	223	2742	0	2965
12 april	122	528	0	650
13 april	64	215	2581	2860
14 april	33	119	2464	2616
15 april	19	84	555	658
16 april	22	82	407	511
17 april	39	90	417	546
18 april	25	48	305	378
Totalt	7492	7292	6729	21513

Källa: Medborgarpanelen 2017.

Sämre omdömen över tid

Så hur såg då den samlade bedömningen av rapporteringen ut över tid? Det tydliga mönstret i omdömet av nyhetsmediernas rapportering är att svenskar initialt tyckte att rapporteringen var bättre än de ansåg senare, vilket visas av figur 2. Det sämre omdömet sätter sig redan på tredje dagen, varpå det inte för-

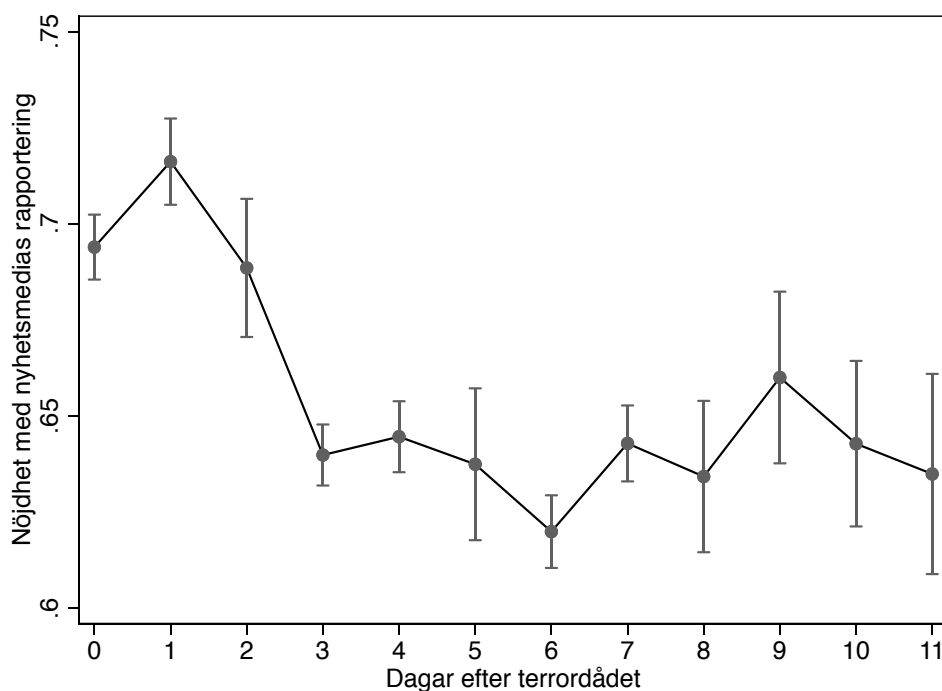
ändras markant. Skillnaden över tid är statistiskt signifikant, vilket innebär att det är högst osannolikt att slumpen kan förklara det försämrade omdömet.¹ Effekten har beräknats med hjälp av regressionsanalys. Även om fokus istället ligger på de tre olika utskicksgrupperna (och inte det exakta datum när man slutförde enkäten) finns det en statistiskt signifikant skillnad mellan de som fick utskicket den 7 april i jämförelse med de som fick det den 10 eller 13 april (5 respektive 6 procentenheter lägre). Tack vare slumpmässigheten i när de svarande fick inbjudan till enkäten går det att med hög säkerhet sluta sig till att det finns en kausal effekt.

Nu kanske den observante läsaren invänder att tendensen mot ett sjunkande förtroende under dagarna efter en dramatisk händelse skulle kunna vara generell för alla institutioner efter den här typen av terroråd. Så är dock inte fallet enligt data. Det snabbt försämrade omdömet gäller specifikt för nyhetsrapporteringen kring dådet och inte för exempelvis polisen, riksdagen eller migrationsverket.²

¹ Resultaten redovisas inte här, men ytterligare analys av personer som blivit återkontaktade två veckor efter den första intervjun i samband med terrorådet håller fast vid sitt relativt låga omdöme om rapporteringen. Det lägre omdömet som etableras omkring dag 3 håller alltså i sig över en längre period än vad som redovisas i figur 2.

² Då samma personer har intervjuats flera månader före terrorattacken kan jag undersöka om det faktiskt blev en rally-around-the-flag-effekt efter dådet för regeringen och statliga institutioner. En separat analys visar att förtroendet omedelbart gick upp för vissa av dessa (dvs det var högre från samma dag som terrorattacken).

Figur 2. Förändring över tid i bedömningen av nyhetsmediernas rapportering om terrordådet.



Kommentar: Resultaten presenteras även i appendix (tabell A1, modell 1).

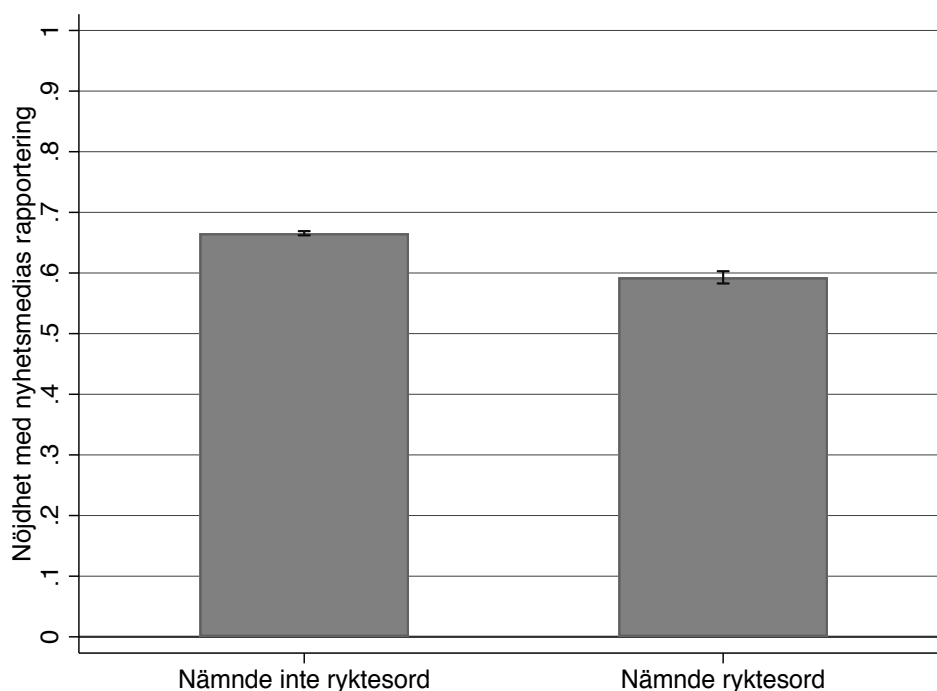
Källa: Medborgarpanelen 2017.

Sämre omdöme bland de som tog upp rykten

Ovanstående resultat är i linje med förväntningen att det krävdes tid för att inse att nyhetsmedierna gjorde misstag i form av spridning av rykten. Det är dock möjligt att uppfattningar om rykten inte ledde till det försämrade omdömet, utan det var istället andra saker som låg bakom förändringen. För att närmare undersöka detta används återigen uppfattningarna om hur bra nyhetsmedierna rapporterade om terrordådet som utfallsvariabel, det vill säga det som förklaras. Den meka-

nism eller orsaksfaktor som undersöks är uppfattningen att medierapporteringen karaktäriserades av rykten och felaktigheter. För att kunna dra slutsatsen att uppfattningar om rykten faktiskt påverkade åsikter om nyhetsmediernas rapportering ska personer som nämner rykten ha gett ett lägre omdöme om nyhetsmedierna.

Figur 3. Effekten av uppfattningar om rykten på bedömningen av nyhetsmediernas rapportering.



Kommentar: Resultaten presenteras även i appendix (tabell A1, modell 3).

Källa: Medborgarpanelen 2017.

Resultaten som presenteras i figur 3 visar att omdömet om nyhetsmediernas rapportering blev sämre bland dem som nämnt rykten och felaktigheter. Bland personer som nämnt ord som rykten och felaktigheter var

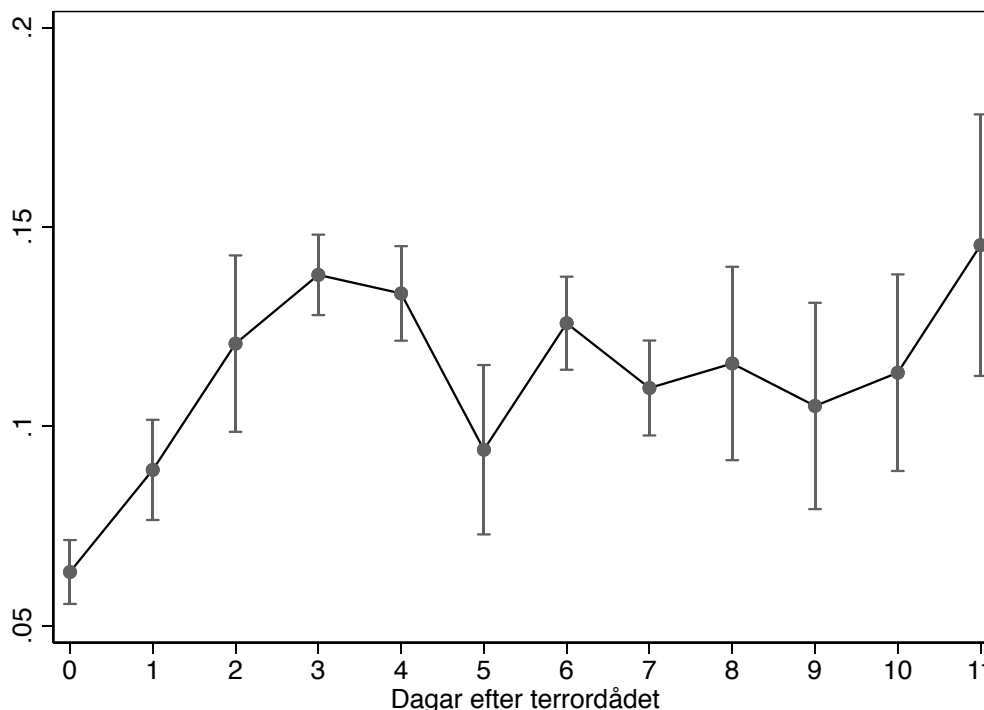
omdömet 0,08 lägre. Även denna effekt är statistiskt säkerställd ($p < 0,001$). Noterbart är att effekten kvarstår vid beaktande av att andra faktorer också påverkar bedömningen av nyhetsmediernas rapportering. Mer specifikt får effekten stöd även när jag tar hänsyn till de svarandes politiska intresse, vänster-högerplacering, mellanmännsliga och politiska tillit, utbildningsnivå, kön, ålder, födelseland och hur många ord de skrev i sina kommentarer.

Rykten oftare nämnda efter några dagar

I analysen ovan låg fokus på sambandet mellan det mellanliggande och sista steget i den tänkta orsakskedjan presenterad i figur 1. Hur såg det då ut med relationen mellan förlupen tid efter dådet och uppfattningen att nyhetsmedierna rapporterade felaktiga rykten, dvs mellan det första och mellanliggande steget? Då utfallsvariabeln kan anta två värden (0 = nämnde inte ryktesord, 1 = nämnde ryktesord) används logistisk regression. I linje med förväntningen att det krävdes tid för att inse att nyhetsmedierna rapporterat oriktiga rykten visar resultaten att dessa nämndes oftare några dagar efter terrordådet i jämförelse med direkt efter. Exempelvis var det bara 6 procent som nämnde rykten samma dag som terrordådet medan 14 procent nämnde dessa tre dagar efteråt. Figur 4 visar att kommentarer om rykten ökade gradvis för att från den andra eller tredje dagen ligga på ungefär samma nivå. Skill-

naden över tid består även vid beaktande av att andra faktorer också påverkar hur ofta man nämner rykten.

Figur 4. Förlupen tid från terrordådet och kommentarer om rykten.



Kommentar: Resultaten presenteras även i appendix (tabell A2).
Källa: Medborgarpanelen 2017.

Figur 1 visade en tänkt orsakskedja där en effekt (förlupen tid) påverkar en annan (uppfattningar om rykten), vilket till slut påverkar utfallsvariabeln (bedömningar om nyhetsmediernas rapportering). Med andra ord är tanken att personer som befann sig några dagar från terrordådet också var de som nämnde att nyhetsmedierna tog upp felaktigheter, vilket i sin tur sänkte deras

övergripande omdöme om rapporteringen. Enligt två olika analysmetoder finns det stöd för denna kedja.³

Rapportering av rykten sänkte medieförtroendet

Inledningsvis lyftes möjligheten att människor skulle ge ett sämre omdöme för nyhetsmediernas rapportering kring terrordådet efter att de fått några dagar att reflektera kring rapporteringen. En anledning till det förväntade sämre omdömet över tid var att man då skulle ta fasta på de felaktiga rykten (exempelvis om skottlossning) som spreds i samband med terrorattacken. Denna möjlighet undersökts med hjälp av ett surveyexperiment där omkring 20 000 personer deltog. Den experimentella komponenten bestod av att utskicken gick ut vid tre olika tidpunkter.

Resultaten visade att uppfattningar om rapporteringen kring dådet påverkades av hur mycket tid som gått sedan attacken. Till en början ansåg svenskar att nyhetsmedierna gjort ett relativt gott jobb, men efter bara några dagar hade de dragit slutsatsen att rapporteringen faktiskt inte var fullt så bra. I absoluta termer var det kanske inte någon dramatisk försämring, men med tanke på att folkopinionen ofta rör sig ganska

³ För att belägga att en bakomliggande effekt förs vidare av en mellanliggande faktor har kvantitativ forskning ofta lutat sig mot en metod som lanserades av Baron och Kenny (1986). Enligt denna metod bör fyra kriterier uppfyllas. Tre av dessa har redan uppfyllts (se resultaten som ligger till grund för figur 2, figur 3 och figur 4) och ett ytterligare test, så kallat sobeltest (inte redovisat här), finner att det fjärde kriteriet också är uppfyllt. Dock har senare forskning visat på svagheter med denna medieringsmetod (Imai, Keele, & Tingley, 2010). Men även med mer korrekta och avancerade metoder pekar resultaten åt samma håll.

sakta är det ändå en tydlig förändring. En anledning till det försämrade omdömet visade sig vara att svenskarna, efter lite tid, påverkats av de felaktiga rykten som spreds. Exakt hur de drog den slutsatsen besvarar inte detta kapitel. Kanske drog man den slutsatsen själv efter att ha tänkt igenom rapporteringen eller kanske tog man in den självkritik som fanns i medierna dagarna efter dådet. Oavsett vilket har de svenskar som uppfattat att rykten spreds gett rapporteringen ett sämre omdöme.

Noterbart är också att uppfattningar om rykten inte är hela förklaringen till det sämre omdömet över tid. Effekten av tid finns alltså där även vid beaktandet av det sämre omdömet från de som tog upp rykten och felaktigheter (se modell 3 i tabell 1a för mer detaljer). Det finns flera tänkbara förklaringar. Exempelvis kanske man tyckte att nyhetsmedierna överdramatiserat eller varit för närgångna. Det är också möjligt att många av dem som ansåg att det varit för mycket ryktesspridning inte tog sig tid att nämna detta i de öppna svaren. Det tar trots allt tid att svara med text i en enkät.

Som diskuteras i andra kapitel i denna bok sitter nyhetsmedierna i en rävsax där allmänheten förväntar sig blixtsnabba *och* korrekta nyheter. Detta kapitel visar att det kostar att rapportera felaktigheter, även om den kostnaden kanske inte uppstår omedelbart. Huruvida felaktiga rapporter som de i samband med terrorattacken i Stockholm leder till långsiktiga kostnader i form av urholkat förtroendet för nyhetsmedierna som helhet är en relevant fråga i behov av fortsatt forskning. Det är även viktigt att studera hur generell

modellen med sämre omdöme över tid faktiskt är. Är det sämre omdömet av rapportering kring dramatiska händelser något som oftast händer eller gäller den specifikt för dådet i Stockholm? Hur allvarliga måste misstagen vara för att påverka omdömet? Dessa typer av frågor borde studeras mer utförligt.

Referenslista

- Baker, William, D., & John Oneal, R. 2001. "Patriotism or Opinion Leadership?: The Nature and Origins of the "Rally 'Round the Flag" Effect." *Journal of Conflict Resolution* 45 (5):661–87.
- Baron, Reuben M., & David A. Kenny. 1986. "The Moderator-Mediator Variable Distinction in Social Psychological Research: Conceptual, Strategic, and Statistical Considerations." *Journal of Personality and Social Psychology* 51 (6):1173–82.
- Eagly, Alice H, & Shelly Chaiken. 1993. *The Psychology of Attitudes*. Orlando, FL: Harcourt Brace Jovanovich College Publishers.
- Huddy, Leonie, Stanley Feldman, Charles Taber, & Gallya Lahav. 2005. "Threat, Anxiety, and Support of Antiterrorism Policies." *American Journal of Political Science* 49 (3):593–608.
- Imai, Kosuke, Luke Keele, & Dustin Tingley. 2010. "A general approach to causal mediation analysis." *Psychological Methods* 15 (4):309–34.
- Jacobson, Gary C. 2007. *A Divider, Not a Uniter: George W. Bush and the American People*. New York: Pearson Education.

- Petty, Richard E, & John T Cacioppo. 1986. "The Elaboration Likelihood Model of Persuasion." In *Advances in Experimental Social Psychology*, ed. L. Berkowitz. New York: Academic Press.
- Sellnow, Timothy L., & Matthew W. Seeger. 2013. *Theorizing crisis communication*. Chichester, UK: John Wiley & Sons, Inc.
- The Laboratory of Opinion Research. *About the Citizen Panel*. University of Gothenburg 2018 [cited January 30, 2018. Available from <http://lore.gu.se/surveys/citizen/aboutcp>.
- Treijis, Erica. 2017. "Falska uppgifter spreds i traditionella medier." *Svenska dagbladet*, 8 april, 2017.

Appendix

Tabell A I. Effekter på bedömningar av nyhetsmediernas rapportering kring terrordådet.

	(1)	(2)	(3)
Rykten nämns		-0.078** (0.006)	-0.073** (0.006)
Dag 1 (dummy)	0.021** (0.007)		0.023** (0.007)
Dag 2 (dummy)	-0.008 (0.010)		-0.004 (0.010)
Dag 3 (dummy)	-0.045** (0.006)		-0.039** (0.006)
Dag 4 (dummy)	-0.044** (0.006)		-0.039** (0.006)
Dag 5 (dummy)	-0.049** (0.010)		-0.047** (0.010)
Dag 6 (dummy)	-0.060** (0.006)		-0.055** (0.006)
Dag 7 (dummy)	-0.051** (0.006)		-0.048** (0.006)
Dag 8 (dummy)	-0.058** (0.010)		-0.054** (0.010)
Dag 9 (dummy)	-0.036** (0.011)		-0.033** (0.011)
Dag 10 (dummy)	-0.053** (0.011)		-0.049** (0.011)
Dag 11 (dummy)	-0.042** (0.013)		-0.035** (0.013)
Antal ord i kommentarer	-0.003** (0.000)	-0.002** (0.000)	-0.002** (0.000)
Kvinna (dummy)	0.085** (0.004)	0.083** (0.004)	0.083** (0.004)
Ålder	0.003** (0.000)	0.003** (0.000)	0.003** (0.000)
Utbildningsnivå	-0.072** (0.007)	-0.068** (0.007)	-0.068** (0.007)

	(1)	(2)	(3)
Född utomlands (dummy)	-0.010 (0.007)	-0.010 (0.007)	-0.010 (0.007)
Vänster-högerplacering	0.032** (0.007)	0.031** (0.007)	0.030** (0.007)
Politiskt intresse	-0.074** (0.008)	-0.069** (0.008)	-0.071** (0.008)
Politisk tillit	0.206** (0.007)	0.211** (0.007)	0.210** (0.007)
Mellanmänsklig tillit	0.051** (0.009)	0.055** (0.009)	0.054** (0.009)
Konstant	0.503** (0.012)	0.475** (0.012)	0.508** (0.012)
R ²	0.16	0.16	0.17
N	20,060	20,060	20,060

Kommentar: Effekter har estimerats med minsta-kvadraten-metoden. Standardfel visas inom parenteser. Kodningen för rykten nämns och dag efter terrordådet beskrivs ovan. Antal ord i kommentarer mäter hur många ord som skrivits av deltagarna om nyhetsmediernas rapportering. Kvinna anger om respondenten identifierar sig som kvinna (man och annat är referenskategori). Ålder är ålder i antal år. Utbildningsnivå har nio kategorier (från ej fullgjort grundskola till forskarexamen). Född utomlands är kodat 1 för de som är födda utanför Sverige (svenskfödd är referenskategori). Vänster-högerplacering är en 11-grading skala som anger placering på vänster-högerskalan (höga värden innebär mer höger). Politiskt intresse har fyra kategorier där högre värden anger högre intresse. Politisk tillit mäter respondenternas förtroende för politiker och mellanmänsklig tillit mäter förtroende för andra människor i allmänhet. De två sistnämnda har båda fyra svarsalternativ där högre värden innebär högre tillit. Alla variabler förutom ålder (16-103) är omkodade så att de går från 0 till 1. * $p < 0.05$; ** $p < 0.01$.

Tabell A2. Effekter av tid på förekomsten av kommentarer om rykten.

Dag 1 (dummy)	0.409** (0.117)
Dag 2 (dummy)	0.789** (0.142)
Dag 3 (dummy)	0.963** (0.091)
Dag 4 (dummy)	0.917** (0.097)
Dag 5 (dummy)	0.475** (0.162)
Dag 6 (dummy)	0.843** (0.098)
Dag 7 (dummy)	0.666** (0.104)
Dag 8 (dummy)	0.734** (0.156)
Dag 9 (dummy)	0.615** (0.175)
Dag 10 (dummy)	0.711** (0.160)
Dag 11 (dummy)	1.033** (0.170)
Antal ord i kommentarer	0.031** (0.001)
Kvinna (dummy)	-0.338** (0.053)
Ålder	-0.030** (0.002)
Utbildningsnivå	0.801** (0.117)
Född utomlands (dummy)	-0.116 (0.107)
Vänster-högerplacering	-0.218* (0.098)

Politiskt intresse	0.524** (0.123)
Politisk tillit	0.597** (0.104)
Mellanmänsklig tillit	0.464** (0.139)
Konstant	-3.133** (0.191)
N	20,399

Kommentar: Tabellen visar oddskvoter som estimerats med logistisk regression. För innebörd och kodning av variabler, se tabell A1. * $p < 0.05$; ** $p < 0.01$.